

POSTINCUNABULE ÎN COLECȚIILE SPECIALE ALE BIBLIOTECII JUDEȚENE „GHEORGHE ȘINCAI” BIHOR (I)

SILVIU-IULIAN SANA
Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Bihor, Oradea

Post-incunabula in the Special Collections of the County Library "Gheorghe Șincai" Bihor
(I)

ABSTRACT

In the *Special Collections* of the "Gheorghe Șincai" Bihor County Library were identified several post-incunabula of special patrimonial and bibliophile value. Printed between 1513 and 1540 in Paris, Basel and Cologne, these volumes bring a message from the times of the sixteenth century when the book comes to be cared for with passion both in terms of content and material. This study brings to light new information about the following volumes: Iosephus Flavius, *Opera Historica*, Paris 1513-1514; *Farrago, Nova Epistolarum Des Erasmi Rotterdami*, Basel, 1519; Martin Luther, *R.P. Doct. Martini Lutherii Augustiniani Theologi Synceri Lucubrationum Pars Una*, Basel, 1520.

Their diverse themes represent for specialists in old books as many bridges to discovering the biographies of authors and publishers, the motivations that led to the printing of the book and especially the completion of a history of the old foreign book on the territory of our country.

Cuvinte-cheie: post-incunabule, tipărituri, secolul al XVI-lea, Paris, Basel, Iosephus Flavius, Martin Luther, Erasmus de Rotterdam, teologie, istorie, predici

Key words: post-incunabula, prints, XVIth century, Paris, Basel, Joseph Flavius, Martin Luther, Erasmus of Rotterdam, theology, history, sermons

Se spune că secolul al XVI-lea a fost cea mai frumoasă epocă a tipografiei, înainte de epoca noastră, datorită faptului că în acest domeniu au fost implicați atât meseriașii, adevărați artiști, cât și literații ori savanții de prestigiu, cartea fiind îngrijită cu pasiune nu numai din punctul de vedere al conținutului, ci și din punctul de vedere al tehnicii de tipărire¹. În jurul anului 1500 existau în Europa zeci de orașe în care tipografiile și-au făcut loc, 40 dintre acestea fiind numai în Franța². Primele producții ale tipografiilor din Paris sunt cu caractere romane, dar cu o formă gotică germană³.

Aceasta este perioada postincunabilelor, a cărților tipărite care – deși desprinse temporal de perioada *incunabilelor* datorită răspândirii și dezvoltării tiparului (inventarea de noi caractere, dezvoltarea xilogravurii ș.a.) – rămân încă legate de acestea, cel puțin din punctul de vedere al formatului și al tipului de literă.

¹ La Grande Encyclopédie 22, p. 358.

² *Ibidem*, p. 357.

³ *Ibidem*, p. 358.

Colecția de carte veche a Bibliotecii Județene Bihor păstrează câteva postincunabile de mare valoare, în prezentul studiu fiind prezentate trei dintre acestea: Iosephus Flavius, *Opera Historica*, Paris, 1513-1514; Desiderius Erasmus, *Farrago, Nova Epistolarum Des Erasmi Rotterodami*, Basel, 1519; Martin Luther, *R.P. Doct. Martini Lutherii Augustiniani Theologi Synceri Lucubrationum Pars Una*, Basiliae, 1520.

***Josephi Judei Historici praeclara opera...*, Paris, 1513-1514**

Cel mai vechi postincunabil identificat în colecțiile Bibliotecii Județene „Gheorghe Șincai” Bihor este o tipăritură franceză intitulată *Josephi Judei Historici praeclara opera...*, apărută la Paris în anii 1513-1514⁴.

Lucrarea a fost scrisă la sugestia împăratului Vespasian (9-79 d. Chr.), care l-a încurajat pe libertul său Iosif, după ce acesta a primit cetățenia romană, să alcătuiască o lucrare despre istoria războiului iudeilor contra romanilor. Iosif Flavius a scris inițial în aramaică, ulterior lucrarea fiind revizuită și adăugită în greacă⁵. Primul traducător în latină a fost Rufinus din Aquileia (345-410 d. Chr.), despre care se spune că a tradus o parte din această lucrare⁶. Totodată, i s-a atribuit traducerea în latină și Sfântului Ambrozie din Milano (339-397 d. Chr.). Traducerea latină, care a circulat în Evul Mediu, a fost atribuită și lui Hegesippus, un autor din secolul IV (d. Chr.). Despre acesta unii scriitori au afirmat că este forma alterată a numelui lui Iosif Flavius⁷. Există o altă categorie care îl leagă pe acest Hegesippus de creștinismul primar, acesta fiind un scriitor bisericesc canonizat de Biserică, care a trăit în secolele I-II (d. Chr.) și care nu are nicio legătură cu traducerea lucrării lui Iosif Flavius⁸. În cele 7 cărți din *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor* este prezentată istoria Iudeii elenistice, de la victoria răscoalei Macabeilor (sfârșitul Vechiului Testament) până la sfârșitul Hașmoneilor, adică domnia lui Irod cel Mare, perioada procuratorilor și mai ales primul război al evreilor (68-73 d. Chr.), în care a fost cucerită Masada⁹. A doua lucrare, intitulată *Antichități iudaice*, este formată din 20 de cărți. Aici este

⁴ *Josephi Judei Historici praeclara opera...*, Paris, J. Petit, 1513-1514. Pentru a deosebi fiecare lucrare din acest volum-colligatum notăm în paranteză rotundă o cifra arabă, în ordinea aferență așezării acestora în volum: (1), (2), (3)... Exemplarul are următoarele date de identificare: IV 1308, inv. 282287. Vezi descrierea completă la Anexa 1.

⁵ Acsan 2002, p. X.

⁶ *Ibidem*, p. XI. Editorul menționează că Rufinus a fost contemporan cu Iosif Flavius, informația fiind falsă. Rufinus a trăit în secolele IV-V, iar Iosif Flavius – în secolele I-II. Despre menționarea traducerii, a se vedea și <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/rufinus-aquileia> (accesat la 08.04.2024).

⁷ Acsan 2002, p. XI.

⁸ Vezi și <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/hegesippus> (accesat la 08.04.2024).

⁹ Acsan 2002, p. XI.

narată istoria poporului evreu, socotit cel mai vechi popor, de la Geneză până la domnia împăratului Nero (66 d.Chr.). Lucrarea îmbină tradițiile biblice cu relatările scriitorilor greci și romani. O altă lucrare care face parte din acest corpus este *Contra lui Apion*, o lucrare polemică în care autorul îi combate pe opozanții săi din Alexandria. Ultima scriere din volum este o autobiografie a lui Iosif Flavius¹⁰.

Lucrarea a fost tipărită la Paris în anii 1513-1514. Transcrierea și editarea textului marelui istoric din Antichitate i-a aparținut profesorului de teologie de la Universitatea din Paris, Robert Goulet. Tiparul a fost executat de Jean Petit și Francois Regnault¹¹. În literatura de specialitate, la tipografi, este menționat și Ioannes Barbier, informație veridică, pentru că este menționat și pe una dintre filele exemplarului din colecția noastră.

Despre editorul lucrării se cunosc detalii din viața acestuia. Robert Goulet s-a născut în Sait-Lô, un orașel din nord-vestul Franței (Bretania), în jurul anului 1478, și a decedat la Avranches (departament Manche, Franța), la o dată necunoscută din perioada 1550-1560. Datorită abilităților sale, Louis Herbert, arhidiacon de Val-de-Vitre, l-a recomandat fratelui său, Geoffroy Herbert, episcop de Coutances. Acesta din urmă l-a ajutat să intre în Colegiul Harcourt din Paris, o veche instituție de învățământ catolic fondată în anul 1280, unde erau primiți ca bursieri elevii normanzi, mai ales cei din peninsula Cotentin (nord-vestul Franței). A progresat rapid și a obținut bacalaureatul, licența și doctoratul. Apoi a fost hirotonit și în puțin timp s-a remarcat ca unul dintre cei mai buni predicatori din Paris. Pentru că știa bine latina și greaca, a cercetat, corectat și publicat mai multe manuscrise și cărți scrise de autori mai puțin cunoscuți, dar și ale unor autori celebri, cum a fost Iosif Flavius. Când protectorul său, Louis Herbert, a devenit episcop de Avranches, acesta l-a numit superior al nou înființatului colegiu din Avranches, undeva între 1515 și 1520. A fost prezent la recepția dată în Sait-Lô de către regele Francisc I (n. 1494; 1515-1547) în luna mai a anului 1532. A publicat următoarele lucrări: *Tetramonon* 1514; *Tetramonon evangeliorum*, 1535; *Doctrina sacerdotum*.

Despre tipograful cărții, anume Jean Petit, se știe că acesta mai era numit „Parvus” sau „Pusillus”. A fost unul dintre cei patru librari-jurați ai Universității din Paris, între 1492 și 1530 (?). A fost fiul lui Oudin și nepot al lui Jean Petit, măcelar de pe strada St. Jacques; timp de un secol, familia Petit a avut una dintre cele mai importante librării din Paris. În decursul vremii, aceștia au schimbat de mai multe ori locul librăriei din Paris, fapt dovedit prin menționarea adresei pe

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Josephi* 1514 (1), f. CX, 89 [f. n.n.]. Există două locuri în lucrare unde apare numele celor doi: „Impensis vero honestoru viroru Ioanis Petit & Francisci Regnault bibliopolaru Anno Domini Millessimo Quingentesimo decimo tertio. Kalendis decebris”; „[...] impensis Francisci Regnault & Ioannis Petit [...]”.

volumul tipărit (ex. „In vico Sancti Jacobi, ad intersignum Leonis argentei, pone Maturinos¹²). Uneori, când tipărea cărți, se asocia și cu alți librari sau tipografi. În 1516 a obținut calitatea de mandatar al comunității și confirmarea privilegiilor pe care regele Ludovic al XII-lea (n. 1462; 1498-1515) le-a acordat librarilor și tipografilor. A avut legături constante cu Normandia și a tipărit mai multe volume la Rouen, numele lui (sau al fiului său) figurând în câteva procese judiciare din acest oraș. A avut legături comerciale și în Clermont, în Lyon având chiar și o mică filială¹³. De-a lungul vremii, a avut cinci mărci tipografice. Probabil, cea mai veche marcă a lui Jean Petit reprezintă un leu și un leopard ținând în labe un blazon suspendat în trunchiul unui arbore cu inițialele „I.P.”. Mai târziu, a avut reprezentați simultan un leu de argint și un crin aurit. A mai avut și alte mărci, dar pe blazon a rămas crinul. În viața lui au existat două femei: Marquerite Guymier, care i-a dăruit un fiu (Jean), și, apoi, Guillementte de La Vigne, care, la fel, i-a dăruit un fiu, pe Oudin, ambii copii continuându-i activitatea¹⁴.

Exemplarului îi lipsește foaia de titlu¹⁵ și are un total de 390 de file. Filele cărții sunt numerotate cu cifre romane în primele două părți (CXCIII, CX), în a treia parte, acestea fiind nenumotate și însumând 89 de file. Numerotarea filelor se oprește la fila 304, continuând cu file nenumotate până la 390. Lucrarea este în format în 2° (*folio*) cu dimensiunile de 28 x 21 cm.

Legătura este posterioară tipăririi, fiind făcută, probabil, în secolul al XVIII-lea. Copertile sunt din carton învelit în piele de culoare maro. Există ornamente florale aurite și un înscris pe cotor, care este parțial desprins. Unele file sunt rupte parțial (CXLVI, CLXX, XLIII, LII, LXII, LVI, LXIX, LXXVI), prezentând urme de atac biologic și xilofag (de la f. CIII până la final), care a dus la sfârșirea filelor de la finalul volumului.

Din punctul de vedere al tehnicii de tipărire, textul este imprimat pe o singură coloană cu cerneală neagră. Pe foaia de titlu s-a folosit și cerneală roșie¹⁶. S-au folosit trei tipuri de caractere: pentru titlu (mari), pentru textul propriu-zis (mijlocii) și pentru referințele de pe marginile filelor (mici). Aceste referințe sunt tipărite pe marginea textului propriu-zis, atât în exteriorul acestuia, cât și în interior. Este vorba de cuvinte-cheie, explicații sau trimiteri la texte din Sfânta Scriptură și alte lucrări folosite de editorul cărții. În ceea ce privește *incipitul*, s-au folosit două dimensiuni. O altă particularitate pentru *incipit* este dată de faptul că

¹² *Ibidem*, p. 292.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 293.

¹⁵ După o verificare atentă a exemplarului, se observă că foaia de titlu a fost tăiată. Pentru a identifica corect cartea noastră, am găsit un exemplar digitalizat în Biblioteca de Stat din Augsburg (Germania). Pe foaia de titlu există o descriere complexă a lucrărilor din volum, aceasta având o ornamentație bogată și frumoasă. Vezi detalii la următoarea adresă online: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11199265?page=,1> (08.03.2024).

¹⁶ *Ibidem*.

o literă a fost decorată diferit (de exemplu, litera „i” are ornamente de mai multe feluri).

Însemnările de pe filele cărții sunt în număr de 24, majoritatea fiind făcute cu cerneală, iar câteva – cu creionul. Acestea se referă la textul propriu-zis din volum, fiind de două tipuri: cele care definesc o noțiune (de ex. „saduceoru[m] mores”) ¹⁷ și cele care evidențiază cifre arabe (de ex. „947”, „2407/n 7/n”) ¹⁸. Există o însemnare cu cerneală pe C.3 (coperta 3), făcută pentru a reaminti proprietarului sau celui care o citea numele a două personaje din vechiul Israel „Theodos et Judas Galileus” ¹⁹.

Există câteva erori în privința tiparului. Următoarea filă după VIII nu este numerotată, în continuare numerotoarea fiind greșită (s-a trecut IX), acesteia urmându-i X, XII, XII și XIII. Se observă că numărul XII se repetă ²⁰. O altă greșeală de tipar o reprezintă cea de la fila XXXIII, unde a fost trecut „Liber primus...” în loc de „Liber quartus...” ²¹.

Cât privește conținutul cărții, volumul este format din mai multe lucrări ale lui Iosif Flavius. Prima lucrare, *De Antiquitatibus*, are la început un prolog unde sunt menționați cei care au lucrat la carte: Robert Gouillet „eiusdem perspicacissimo artium et theologie professori magistro...”, Ruffinus Aquiteienses „Virum Doctissimum” ²². Această primă lucrare are, pe lângă prologul amintit, 20 de cărți, de la „Liber Primus” până la „Liber Dicesimus”, încheindu-se cu un epilog. Aici editorul face o scurtă recapitulare a celor scrise, spunând că lucrarea conține informații din tradiția ebraică, de la nașterea primului om până în anul 10 al domniei împăratului roman Nero. Totodată, sunt oferite detalii importante privind cine a cules, scris și tipărit textul: „sacrarum litterarum doctorem ac professorem magistrum Robertum Gouillet notari, concordante biblice, imprimam la Parrhisiiper Iohanemm Barbier impressorem nec non librarium iuratum...” ²³.

A doua lucrare din volum, *De Iudaico bello*, are o nouă numerotare a filelor. În prolog sunt date, din nou, explicații privind traducerea din greacă în latină, titlul fiind editat de Robert Gouillet ²⁴. Și acest text este împărțit în „șapte cărți”, anume de la „liber Primus Josephi judei. De Judaico Bello” la „Liber Septimus...”, fiind întins pe parcursul a 96 de file (XCVI). Acesta se încheie cu un „Finis” și un text încadrat într-o casetă unde sunt din nou amintiți Rufinus presbiterius și Robert Gouillet ²⁵.

¹⁷ Josephi 1514, f. CLXVIII.

¹⁸ *Ibidem*, f. LXXXVIII.

¹⁹ *Ibidem*, C.3.

²⁰ *Ibidem*, f. VIII-XIII.

²¹ *Ibidem*, f. XXXIII.

²² *Ibidem*, f. I-II.

²³ *Ibidem*, f. CXCIII.

²⁴ Josephi 1514 (2), f. I.

²⁵ *Ibidem*, f. XCVI.

A treia lucrare din volum are un titlu mai lung: *Josephi iudei epaphroditu de antiquitate iudaice getis: contra Greco Menethone Appionesq...*, fiind menționat și numele celui care s-a ocupat de redactare, anume tot Robert Gouillet²⁶. Aceasta se întinde între filele 97 și 110 și are două părți: „Liber Primus Josephi de Antiquitate Contra Grecos & Manethone Egyptiu”, „Liber Secundus ... Contra Appionem Alexandrinu”. A doua carte are două subcapitole „...contra Appionem Egyptium”, „...contra Appionem & santores”²⁷. Lucrarea se termină cu o invocatie adresată divinității, „Deo Gratias”, într-o casetă fiind menționați cei care au contribuit la apariția ei: „Ruffinus, Roberto-tus Gouillet, Iosepho (?), Ioanis Barber, Ioanis Petit & Francisci - cus Regnault bibliopolaru”, textul fiind tipărit *la calendele* lui decembrie 1513²⁸.

Pe foile nenumerotate, în număr de 60, ce vin în continuarea lucrării anterioare, sunt tipărite alte lucrări care par a fi o serie de anexe: *Spectatissimo dignissimoq domino magistro Ioanni Boeunin: in sacratissimo theologorum palestea licentiato...*²⁹, *Ordo librorum biblie Ж distinctio canonica a noncanonicis...*³⁰, *Libri apocriphi septem, Ordo omnium librorum veteris testamenti et numerus capitulorum...*³¹, *Flavii Josephi historici illustrissimi de antiquitatib bello Iudaico...Historia Genesis*³², pe frontispiciul paginii fiind scris *Tetramonon et Josepho Biblio Historia Scolastica Ж Egesippo conciliatu*³³.

La sfârșitul celor 60 de file nenumerotate există o casetă scrisă cu majuscule, unde este rezumată următoarea lucrare „Sequitur compendium de sex etatibus seculi: orbis descriptione...”. Este vorba de o culegere pe o perioadă de șase secole, în care sunt descrise lumea și regatele³⁴. Iată și câteva titluri: „Primas etas seculi Adam...”, „Generatio Josephi Ж populi”, „Genealogia Tribus Levi...”³⁵, „Europa descriptio”, „Prima Europe regio scythei Alania: parte Scythie pto Dacia iter Sanromatos...”³⁶.

Farrago Nova Epistolarum Des. Erasmi Rotterodami, Basel, 1519

Al doilea postincunabil, în ordine cronologică, din colecția bibliotecii orădene, este o tipăritură elvețiană laică, intitulată *Farrago Nova Epistolarum*.

²⁶ *Josephi* 1514 (3), f. XCVII.

²⁷ *Ibidem*, f. XCVII, CIII.

²⁸ *Ibidem*, f. CX.

²⁹ *Ibidem*, [f. 1^{r-v}].

³⁰ *Ibidem*, [f. 2^r].

³¹ *Ibidem*, [f. 2^v].

³² *Ibidem*, [f. 3^r].

³³ *Ibidem*, [f. 58^r].

³⁴ *Ibidem*, [f. 60^r].

³⁵ *Ibidem*, [f. 64].

³⁶ *Ibidem*, f. 71 n.n.

Des. Erasmi Roterdami..., Basel, Frobenius, 1519³⁷. Este vorba despre un *miscelaneu* alcătuit din scrisorile celebrului umanist olandez, Erasmus din Rotterdam (1469-1536)³⁸. Scrisorile acestuia ajung să fie tipărite după anul 1515, când corespondența umanistului ajunge să fie valorizată. Așa apar două volume, de format mic, cu scrisorile sale, în 1518 fiind publicată colecția întregă. *Farrago* este prima ediție în 2° a corespondenței lui Erasmus și conține peste 330 de scrisori. Volumul a fost tipărit de Ioannes Froben din Basel, selecția de scrisori fiind editată de umanistul german Beatus Rhenanus. Decorațiunile din carte au fost făcute de artistul elvețian Urs Graf³⁹. Printre scrisorile publicate în acest volum le amintim pe cele adresate lui Philip Melanchthon, Martin Luther, Thomas Morus, Richardus Bartholinus, cardinalul Gulielmus Croius ș.a.⁴⁰.

Exemplarul are dimensiunile de 33 x 21 cm, cu 398 de file și 12 pagini nenumerotate, copertile din tăblii de lemn și legătura fiind autentice. Semne particulare ale exemplarului sunt: copertile, care au fost dezbrăcate parțial de pielea albă, aceasta fiind tăiată și îndepărtată; interiorul C. 3 (coperta 3) și C. 4 (coperta 4) este lipsit de forța; pe C. 3 se observă urmele unei hârtii tipărite care a fost lipită pe tăblia de lemn. De asemenea, lipsesc închizătorile, urmele acestora fiind vizibile pe cele două coperti. Cotorul este parțial sfâșiat și există urmele unei file tăiate (după fila 397). Exemplarul nu are nicio însemnare de proprietate sau note manuscrise vechi pentru a identifica proprietarul și eventual circulația acestuia⁴¹. Foaia de titlu are o grafică aparte, gravura fiind opera artistului elvețian Urs Graf (1485-1527)⁴². Decorurile specifice baroce prezintă un ansamblu arhitectonic asemănător cu un tron.

³⁷ Farrago 1519; exemplarul are cota V 3910 și nr. de inventar 685580. Vezi descrierea completă în Anexa 2.

³⁸ Pentru detalii despre biografia și operele sale, a se vedea lucrările în limba română și maghiară: Beszélgetések 1981, Erasmus 2000, Erasmus 2015, Roterdami 2016, Zweig 2021.

³⁹ Alte detalii despre lucrare, la adresa <https://www.queensoldlibrary.org/Exhibitions/Erasmus-exhibition/Correspondence-Gallery/i-BZPKwfD>, accesat la 25.08.2024.

⁴⁰ Farrago 1519.

⁴¹ *Ibidem*. Descrierea completă a volumului se poate analiza în anexele studiului.

⁴² Urs Graf s-a născut la 1485 în Solothurn (Elveția) ca fiu al unui aurar, pe nume Hugo Graf. A învățat meserie de la tatăl său, ulterior perfecționându-se la Basel, unde s-a și mutat în anul 1509. A urmat stilul lui Albrecht Dürer și al asistentului său, pictorul și desenatorul german Hans Baldung-Grien. În 1514, la Basel, a executat un relicvariu în aur dedicat osemintelor Sf. Bernard pentru Mănăstirea Sf. Urban, care s-a pierdut ulterior. Lucrările sale cunoscute includ peste 100 de xilogravuri, gravuri și 200 de desene, marea majoritate datate și semnate cu monograma sa. Urs Graf a însoțit mercenari elvețieni în diferite expediții militare, acești soldați fiind și subiectul operelor sale. Stilul artistului este unul îndrăzneț, energic și foarte ornamental. Gravura semnată de el, „Femeia care își scaldă picioarele” (1513), este cunoscută ca fiind probabil cea mai veche gravură datată cunoscută. A decedat la Basel în anul 1527 (Detalii despre biografia sa în *Britannica* 2024).

Ultima filă a volumului are o gravură care, în fapt, reprezintă marca tipografică a lui Johann Froben din Basel (1460-1527)⁴³. Este vorba despre o imagine în care este reprezentat un baldachin sprijinit pe patru coloane decorate. În interior, sub acest baldachin, există două mâini ce ies fiecare dintr-un nor și care țin un toiag în vârful căruia stă o pasăre. În jurul toiagului sunt încolăciți, simetric, de jos în sus, doi șerpi încoronați, care se uită unul spre celălalt. Există patru texte așezate pe lateralul imaginii principale: două în greacă, una în latină și una în ebraică. Inscripția latină „Prudens Simplicitas Amorque Recti” se traduce în limba română astfel: „Prudență, simplitate și iubire de dreptate”⁴⁴.

Martin Luther, *Synceri Lucubrationum Pars Una*, Basel, 1520

Al treilea postincunabil din colecția de carte veche a bibliotecii orădene, este o tipăritură protestantă intitulată *Martini Lutherii Augustiniani Theologi Synceri Lucubrationum Pars Una...*, apărută în tipografia lui Adam Petri, în Basel, la 1520⁴⁵. Volumul conține scrisori și omilii ale teologului reformator Martin Luther (1483-1546), adunate de către Conrad Pellicanus (1478-1556) și tipărite de către un vestit tipograf, pe nume Petri Adami (1454-1527)⁴⁶.

Foaia de titlu are următorul conținut, care, în limba română, s-ar putea traduce în felul următor: „Gânduri sincere ale teologului augustinian doctor Martin Luther, partea 1, care a fost tipărită în anul prezent XX. Catalog care indică și pagina”. „Un alt volum, dacă Domnul va voi, peste ce s-a tradus mai bine ... al autorului în Psalmi și [Epistolele] Pauline”⁴⁷. Decorul foii de titlu este specific

⁴³ Johann Froben (1460-1527). S-a născut în Hammelburg, Franconia (Germania). Este cunoscut ca unul dintre cei mai renumiți tipografi care au adus inovații în privința artei tiparului. Prima tipăritură a lui Froben a fost o Biblie latină apărută în 1491. Intrând în parteneriat cu Johann Petri (1496), Johann Amerbach (1500) și cu librarul Wolfgang Lachner, cu a cărui fiică s-a și însurat, Froben a ajuns să dețină patru tipografii, iar mai târziu, chiar șapte, tipărind cărți de format mic și mai ieftine. Totodată, a angajat artiști talentați ca ilustratori. A tipărit circa 250 de lucrări, dintre care amintim: *Noul Testament* în greacă, cu o traducere în latină făcută de Erasmus din Rotterdam (1516); lucrările lui Erasmus începând cu 1513; lucrările lui Beatus Rhenanus.

⁴⁴ Farago 1519, f. nenumărată.

⁴⁵ Benzing 1966, p. 9. Exemplarul are cota V 3911 și nr. de inventar 685579.

⁴⁶ Adam Petri s-a născut în 1454 la Langerdorf (acum parte din Elfershausen, Bavaria-Germania) și a decedat la 15 noiembrie 1527 în Basel (Elveția). A fost cunoscut ca tipograf, publicist și librar. Meseria de tipograf a preluat-o de la unchiul său, Johannes Petri din Basel, oraș în care s-a mutat în anul 1480. A fost unul dintre primii tipografi care au lucrat cu ilustratori de carte. A tipărit mai mult în domeniul literaturii devoționale și lucrări de teologie practică. După 1517, odată cu începutul reformei protestante, s-a ocupat de tipărirea lucrărilor protestante, tipărind peste 300 de lucrări, dintre care 88 erau ediții ale lui Martin Luther. A tipărit și lucrări ale altor reformatori germani, cum au fost Johannes Bugenhagen, Hartmuth by Cronberg, Philipp Melancton, Andreas Karlstadt etc. După moartea sa, Heinrich Petri, fiul său, a preluat officina și a dus mai departe tradiția tiparului în familia sa (mai multe detalii la <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/021524/2010-06-03/>, accesat la 25.02.2025).

⁴⁷ *Lucubrationum 1520*, [f. 1^r]

perioadei Renașterii, autorul compoziției desenând personajele biblice (Sf. Petru și Sf. Pavel) și simbolurile celor patru evangheliști. Totodată, gravura iese în evidență prin imortalizarea contemporanilor cu portretele acestora⁴⁸, anume pontiful roman, un cardinal și doi episcopi catolici de rit latin. Atât cei patru clerici, cât și evangheliștii sunt reprezentați cu câte o carte, anume Sfânta Scriptură, doar Sf. Petru și Sf. Pavel având cheia și, respectiv, sabia. Pontiful roman (reprezentat în partea stângă, sus) stă cu mâinile împreunate asupra cărții deschise, într-o atitudine serioasă, având privirea îndreptată spre caseta interioară, unde este titlul cărții. În dreptul papei, dar în partea dreaptă, este reprezentat un cardinal care are privirea îndreptată spre cartea închisă pe care vrea să o deschidă. Mai jos sunt reprezentați doi episcopi. Cel din stânga are privirea îndreptată în jos, spre cartea deschisă pe care notează cu un instrument de scris. Celălalt episcop (partea dreaptă) ține în mână o carte, dar are o privire ridicată spre caseta cu titlul cărții lui Martin Luther⁴⁹.

Exemplarul are o foaie de gardă, urmată de patru file nenumerate (foaia de titlu și 2 scrisori), după care urmează un index alfabetic intitulat „Matorierum Eorum quae in hisce Lutheriarum optimus continentur INDEX”⁵⁰. Versoul foii de titlu are un cuprins cu subiectele abordate în carte, urmate de o introducere „semnată” de tipograful Adam Petri și de scrisoarea lui Erasmus din Rotterdam (1466-1536) către episcopul de Mainz (Germania)⁵¹. În cuprinsul volumului, fără a fi dată pagina aferentă fiecărui capitol, sunt menționate aproximativ 25 de scrieri (corespondență, acte oficiale bisericesti, omilii), din care amintim: rezoluția despre disputa privind indulgențele la papa Leon al X-lea (n.1475; 1513-1521); dialogul dintre Martin Luther și fratele Silvestru, prior al Ordinului Dominicanelor, contra lui Ioan Eccium, apologet și sofist din Ingolstadt; propunere către Andrea Bodenstejn, arhidiacon de Wittenberg; despre puterea papei; predică despre indulgențe; predică despre căsătorie; predică despre penitență; despre virtutea excomunicării; condamnarea învățăturii cărților luterane de către magistrul nostru din Löven și Köln, ș.a.⁵²

Este de notat faptul că acest volum are un număr de 166 de însemnări manuscrise în limba latină din secolele XVI, XVII, XVIII și XIX. Acestea sunt de mai multe categorii: însemnări privind citate din Sf. Scriptură și din operele unor autori creștini din perioada primară a Bisericii: pe foaia de titlu „Lucerna pedibus meis ubium tuum et lumen Semitis meis. Ps. 119”⁵³, August[inus]: si homo non

⁴⁸ *Istoria artei 2000*, p. 115.

⁴⁹ *Ibidem*. A se vedea Anexa foto, figura 7.

⁵⁰ *Lucubrationum 1520*, [f. 4-20^r].

⁵¹ *Ibidem*, [f. 3-4].

⁵² *Ibidem*, f. 1 [n.n.].

⁵³ Citatul corect din Sfânta Scriptură este în felul următor: „Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis”, Psalmul 118 (119), v. 105-112, în limba română fiind „Făclie picioarelor mele

agnosent, Deus non ignosut”⁵⁴; există apoi însemnări privind numele unor persoane și al unei localități: f. 4^r „Hrisitus 75 anni, salus nos diebant Hrisibus 75”, p. 4 „Jakabfalu mense”⁵⁵; o altă categorie de însemnări o constituie desenele ce reprezintă părți ale corpului omenesc și linii cu puncte așezate pe marginea filelor. În privința părților corpului omenesc, avem reprezentată, de trei ori, o mână („manicula”) care are indicele îndreptat în sus, desenul fiind făcut lângă un text scris sau în dreptul unei idei importante din textul tipărit⁵⁶; altă categorie de însemnări este cea despre divinitate („Deus”, „Domini”), personaje biblice, bisericesti și istorice, precum Abraham, Sf. Augustin, Luther, papa, Sf. Petru și Sf. Pavel (Paul), Sf. Maria, Christos fiul lui Dumnezeu, diavolul; dacă numele lui Dumnezeu este trecut de 15 ori, numele papei de la Roma („Pontifex”/„Papae”) este trecut de 14 ori, iar cel al lui Luther de 3 ori; există apoi însemnări privind termeni teologici, precum „purgatorium”, „heredibus”, „concupiscentia”, „indulgentia”, „Ecclesia”, „misericordia”, „adulter” etc.; însemnările privind data acestora sunt puține: f. tit. „anno 1660”, p. 94 „...1827”, p. 301 „...1826”.

Cele trei postincunabule din colecția de carte veche a Bibliotecii Județene „Gheorghe Șincai” Bihor descrise în rândurile de mai sus reprezintă tot atâtea microistorii dedicate cărții vechi de pe teritoriul țării noastre. Elementele de noutate ale acestui studiu sunt date atât de informațiile privind „povestea” fiecărui personaj care a contribuit la apariția cărții (autor, tipograf, editor), cât mai ales de particularitățile fiecărui exemplar (paginație, însemnări), ambele aspecte având rolul de a contribui și întregi istoria tiparului și a cărții vechi din secolul al XVI-lea.

este legea Ta și lumină cărărilor mele”, Psalmul 118, v. 105 (Biblia 2001, p. 625). Pentru varianta latină, a se vedea ediția Nova Vulgata 1986.

⁵⁴ Traducerea în limba română ar putea fi în felul următor: „Dacă omul nu cunoaște, Dumnezeu nu îl ignoră”.

⁵⁵ Numele de „Jakabfalva” ar putea indica localitatea Iacobeni din județul Sibiu unde a existat o comunitate de sași de confesiune evanghelică-luterană.

⁵⁶ Lucubrationum 1520, p. 82, 223, 224.

ANEXA

1.

Non parua accuratione & diligentia recenter impressa necnon a complusculis mendis quibus passim antea scatebant tersa atque castigata De Antiquitatibus Libri viginti nunc primum cum duplici ad bibliam concordantia: vnaquidem generali ad legales: & Historiales biblie libros: altera vero speciali ad singula eorundem capitula. De Judaico bello Libri septem ad octo nouissimos eiusdem de antiquitatibus libros: necnon ad Aegesippi christiani de hierosolimitano excidio quinque libros collati consilior atque concordati De antiqua Judeorum origine contra Grecos & Manethonem aegyptium: necnon contra Appionem Alexandrinum libri duo hucusque confusi: nunc vero par capita distincti. Et his omnibus Iosephi operibus adiecta sunt accurate singulis capitibus compendiosa argumenta: cum annotatiunculis in marginem vbique accommodatissime collocatis non parum lectori conducentibus. Roberti goullet sacre pagine professoris eruditissi. [qui predicta Iosephi opera eo modo quo premissum est non sine magno labore excoluit] Tetramonon: ex ipsius Iosephi, biblie, historiae scholastice Aegesippi epithomatibus solerter conciliatum. Eiusdem copedium de sex etatibus seculi in quo propter xpi genealogiam multa scitu dignissima continent. breuis sicut cosmographie recollectio: & omnibus ferme regnorum origo successio & finis. quoque reges i illis: & quot annis regnauerunt: Illi praesertim quorum sacri condices: ac Iosephus meminerunt. Venundantur Parrhisii i dico divi Iacobini sub intersignio Lillii Aurei. [1513-1514].

IV 1308; 282287

Autor: [Flavius Iosephus]

Titlu: [Iosephi Iudei Historici praeclara opera...]

Ediție: Goullet, Robert [editor]; Ioannes Petit & Francisci Regnault [tipografi]

Loc tipărire: [Paris]

Data: [1513; 1514]

Descriere fizică (paginație, format, ilustrații):

CXCIII, CX, [89 f.], 2°, 28 x 21 cm, l. lat.

Legătura în piele maro cu ornamente florale aurite pe cotor. Coperta nu este originală (probabil de secol XVIII), fiind confecționată din carton, peste care este piele de culoare maro. Cotor parțial distrus. Lipsesc foaia de titlu, care se vede că a fost tăiată intenționat. File din exemplar rupte parțial: CXLVI, CLXX, XLIII, LII, LXII, LVI, LXIX, LXXVI. Urme de cari: CIII până aproape de final, gaura de cari cauzând apoi sfâșierea hârtiei.

Note:

Însemnări:

Prima lucrare: „1”, „3”, f. V; „Conabantur Viderecum”, „Notando hic prima sublinieri”, f. XV; „Obitus Davidis regis optimi”, „Obitus Do”, f. LXVII; „947”, „2407/n 7/n” (cu creion), f. LXXXVIII; „914 6/n”, „10/d” (creion), f. XCII; „Saduceoru[m] mores”, „C”, „n[e]sseni”, f. CLXVIII; „acta defungione”, „Sabrogonim”, „Amathis” f. CLXIX;

A doua lucrare „475-2” (creion), f. III; (subliniere și o linie verticală continuă urmată de 3 semicercuri unite în formă literei m), f. LXXXIII;

A treia lucrare „nulitate a”, [f. 58]; „a 7 dies”, [f. 86]; „Iulians”, „Constantinus”, „Iosephus unde max...” [f. 87];

C.3.: „Theodos et Judas Galileus”.

Ștampile

7 ștampile ale B.J. Bihor și un autocolant „Moga”.

2.

FARRAGO NOVA EPISTOLARUM Des. Erasmi Roterodami ad alios, & aliorum ad hunc: admixtis qui busda, quas scripsit etia adolescens. APUD INCLYTAM BASILEAM EX OFFICINA IO. FROBENII [1519]; BASILEAE APUD IO. FROBENIUM MENSE OCTOMBRI ANNO MDXIX.

V 3910; 685580

Titlu: Farrago Nova Epistolarum Des. Erasmi Roterodami ad alios & aliorum...

Ediție: -

Loc tipărire: Basel; Ex officina Jo. Frobenii

Data: [1519]

Descriere fizică (paginație, format, ilustrații):

398 p., [12 p.], 2°, 33 x 21 cm, l. lat.

Legătura este originală, în piele. Coperțile sunt din lemn acoperite cu piele, de pe cele două tăblii pielea fiind tăiată și îndepărtată. Pe interiorul copertii se observă fragmente de texte tipărite (probabil file dintr-un incunabul) Legăturile lipsesc. Au rămas doar închizătorile. Cotor parțial sfâșiat. Urme de cari se observă pe foaia de titlu. Între p. 12 și p. 13 există urmele unei file tăiate. P. 51-58, 153/154 au urme de umezeală. P. 397/398 urmele unei file tăiate. Numerotare greșită a paginilor: în loc de p. „278” a scris „268”; în loc de „287” a scris „288”. La nr. de pagină „[3]08”, lipsește cifra „3”.

Note:

Însemnări:

F. titlu r: „009/f20”, „467”.

Ștampile

4 ștampile ale B.J. Bihor și un autocolant „Moga”.

3.

R.P.DOCT. MARTINI LUTHERII AUGUSTINIANI THEOLOGI SYNCERI LUCUBRATIONUM PARS UNA, quas aedidit usque in annum praesentem XX. Catalogum carueta tibi pagina indicabit. ALIO TOMO, DOMINO Volente, post hac meliora trademus, ut absoluta fuerint eode[m] aurore, nempe in Psalmos & Paulum. BASILEAE APUD ADAM PETRI, ANNO DOMINI M.D.XX. MENSE IULIO. [1520]

V 3911; 685579

Autor: Luther, Martin (1483-1546)

Titlu: [Lucubrationum]

Ediție: Pellicanus Conradus (1478-1556) [colaborator]

Loc tipărire: Basel; Adam Petri [tipograf]

Data: 1520, mense iulio

Descriere fizică (paginație, format, ilustrații):

[52 f.], 542 p. 2°, 30 x 22 cm, l. lat.

Legătura în piele. Coperta nu este originală (probabil de secol XVIII), fiind confecționată din carton, îmbrăcată în piele de culoare maro cu ornamente pe cotor. Pe ambele chenare de culoare deschisă sunt incizate motive florale. Legătura în stare bună, cotor întreg. Unele file prezintă urme

de pete de umezeală (p. 201/202), altele sunt sfâșiate (p. 169/170, 377/378, 517/518, 531/532) și au urme de cari (p. 541/542). Exemplar restaurat.

Note:

Însemnări:

- f. tit. „Lucerna pedibus meis ubium tuum et lumen Semitis meis. Ps. 119”⁵⁷, „A[nn]o 1660”, „Veretas nibel erudiscit nihi absenas”, „466”;
- f. 3r. [n.n.] „Cogitatis Pontificis”;
- f. 3v. [n.n.], „Taxatorius Papae, primi Primitiv”;
- f. 4r. „Hrisitus 75 anni, salus nos diebant Hrisibus 75”, „Ha calumnia tocab po”, „Theologi no ambizioso elli dibaurt [... indescifrabil]”;
- p. 1 „Abraham Hibris 1 transitur”;
- p. 2 „Folum, transituris”;
- p. 3 „Narratus insiper”, (in creion) „N.B.”;
- p. 4 „M. Lut. Confirmatus Mag[istri] in Theologia in Papa X”, (in creion) „ personali calore?”, „ * mend aum?”, „*mend aum?”, „N.B.”; „Jakabfalu mense”, „factum in leatum favere N.B.”;
- p. 7 „Penitentia urgo e alluid sacrificius cor contribu”, „Tuis partius sans fortunis in [p. misterion ???]”; p. 8 „vox ... quitas cordis”, „Propi au ... papisk di ... ano [?]”;
- p. 9 „Augustini Banbe... [?] dictus”;
- p. 17 „In statione Tomoca Ante dia oro prium Lectorem, et ora pre ipsum D. Hrm f. X gra. Ut hoc legat iumfud eio, imo eum multa miseratione pistinquo Ego tempore et stadalus Script[ur]a[e]”, „Nondum schene conversus B. Lutherus, ascerit Purgatorium quod in alio tomop suo negat”;
- p. 33 „recte diciset verissime”;
- p. 34 „Rectuim habes”, „Recte conclusius”, „Non omnes ergo in purgatorium intrans heretibus id catholicus”;
- p. 35 „Status animarum in Purgatorio. Fabulae”, „Pestimo Applicatio ad Purgatorium”, „fabulae”;
- p. 36 „folso applicat”;
- p. 37 „Recte monas”;
- p. 47 „falsum est esse merito”;
- p. 82 desen cu o mână care are indicele îndreptat în sus „Blasphemia plug... diabolica”;
- p. 83 „domicilium libido emnir latrocin blasphemia in U.M. faduis ego pridal gentinar P. Remittung, quaro livessimiserem sumo illip Audituns admissirii ipsum tematir amici. O enso miam. August[inus]: si homo non agnosent, Deus non ignosut”⁵⁸, „Plus considerare confusionas quam Dei misericordia e peipitari in hotterlum iudicium Dei”;
- p. 85 „vulgus timore poena[tentio] honorat sacerdotibus”, „Pp Silvester opus completeris pre cremapotior o ebavitato”;
- p. 87 „abusus clavium”, „Magna e ira furoris Domini”;
- p. 94 „Papa fecit Purgatorium et regnat in illo; potestu igitur inde emittere quem uli et in eo detinere quem vult. Et quam emittit, largitur gratiam ex thesauro meritorum Christi, cujus ipise est dispensator; sed hac gratia emenda est auro per modum cambii, que Papa permutat thesaurum pro

⁵⁷ Citatul corect din Sfânta Scriptură este în felul următor: „Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis”, Psalmul 118 (119), v. 105-112, în limba română fiind „Făclie picioarelor mele este legea Ta și lumină cărărilor mele”, Psalmul 118, v. 105 (Biblia 2001, p. 625). Pentru varianta latină, a se vedea ediția Nova Vulgata 1986.

⁵⁸ Traducerea în limba română ar putea fi în felul următor: „Dacă omul nu cunoaște, Dumnezeu nu îl ignoră”.

thesauro, eo su apte intellecto, quod Papa thesaurus nunquam possit ex haurivi, dat enim verba pro auro. Pescennius⁵⁹ P[ri]nceps 1827”;

p. 101 „ * Lutherus in Responso ad hac non exagitat affectum de eminentione Scripturae auctoritate; unde coma illus facile intrusum conpecevitur pag. 133 ad LVI.”;

p. 102 „f. 101”;

p. 133 „fr. F. 101”;

p. 180 „Spor, Lidor. Cbanior non siso 2 x P 40”;

p. 181 „Nota [?] ? rugivus gradationis”;

p. 183 „Iust mihi [?] ”;

p. 198 „N.B.”;

p. 216 „N.B. hoc pro me”;

p. 221 „voq nlergis ?”;

p. 222 „mgratus”, desen trei puncte in formă de triunghi echilateral cu vârful în jos, punctul de jos având o linie curbă îndreptată spre stânga;

p. 223 „Iza concupiscentia”; „*Cihllerno Carnis [indescifrabil]”; „Czug sponelum G Consmsi [indescifrabil]”; „* I. Suffinium u n[ume]ro e X D[omin]o”; desen cu o mână care are indicele îndreptat în sus;

p. 224 „ad fortilis meis domam pro Arbitro n[ume]ro”; „capitas f. Don sotam [indescifrabil] ”; „N.B.”; „melis Congbruro [indescifrabil]”; „Qua Cupiditatos Carnis a Parca * m ultimi modum”; desen cu o mână care are indicele îndreptat în sus;

p. 235 „Psal. 137”;

p. 236 „Ardentior amator conjuges adulter”;

p. 228 „Monumentu[m]”;

p. 229 „Diabolus corruptor metium”;

p. 230 „Eutrapelia salis”;

p. 232 „Impudicus Oculis”;

p. 233 „Papa Castitas”;

p. 234 „Concupiscentia p[e]cca[ta]m eq legis [indescifrabil]”;

p. 246 „ut mundig [indescifrabil]”;

p. 254 „Bzoluno”;

p. 255 „Opera vivo Deo suplemendo”;

p. 262 „Beatus Ambrosii de [indescifrabil]”;

p. 263 „Non exempe fide alius m in pino”⁶⁰;

p. 275 „N.B. p. 281”;

p. 279 „Indulgentu relaxationis bonorum operum”;

p. 301

1) „mea Sententia si Rmus Pontifex ex ipsa voluntatae Dei monarcha factus est propter peccata panu nam in thixit Ecclesiae Deus”;

2) „+Cum igit moderni Lutherani ipsi noscierunt eum [indescifrabil]”;

3) „+ Lege quaso simul folium 309. 310. 311. 312 et tunc calumnio”;

⁵⁹ Însemnarea în latină a fost transcrisă în anul 1827 și este posibil să aparțină umanistului italian de origine sârbă, Franciscus Pescennius Niger/ Francesco Pescenio Negro din Veneția (1452-1523) (Detalii despre viața lui la Pattini 2013). Acesta și-a luat numele de la un uzurpator roman care a fost împărat între 193 și 194.

⁶⁰ Această însemnare de pe pagina 263 apare lângă o idee din text „Obedientiae ecclesiae utilis” [Ascultarea e utilă Bisericii] în capitolul „R.P. Martini Lutheri De Preparatione ad Eucharistiam Sermo”, în acesta fiind amintiți Sf. Ambrozie și Sf. Bernard.

4) „+ Argumentum petittum ab e[v]entus, tantum pro Luthero quantum pro Pontifice valet. Luther ut enim concussit monarchiam et potentiam Pontificis quod abque voluntate dei facere non potuisset, quam in ipso facto videmur. Apposuit quidam 1826”;

5) „Argumentum petittum a vi physica, cui si quis non esset resistendo, certe pendentius egerit si ceserit. Led vis physica non est jus. Alio le jura agitur, et quastio est: quo jucs Pontifex Rmus ex erat summum in corpus et animarum imperium? Et la jure quidem Sattellus Eccius altum tacuit, verum factum sumsit pro jure; et sic argumentatus est; quoniam Pont. Rmus de facto summum exercet in corpus et animarum imperium, exercet in corpus et animarum imperium; ergo cedendum est illi. – istud est revera argumentum ad hominem! Sed quid si non cesserit? Vim vi repulerit? Tunc iterum redit quastio junat. Repollens allegat pro sepur Naturae, quo vim vi repellere licet. Quid agressor? Ius divinum? Soli Deo competit jus in animarum seu imperium in consciantiam! Ius humanorum? At at!”⁶¹;

p. 302 „Non Conv assahoni Pap. 104 schiqhuis”;

p. 303 „& signisuiter”; „Petrus pertinere [indescifrabil] Iusas in omnime”;

p. 304 desen cu o mână care are indicele indreptat în sus;

p. 305 „ non Sup[er]ior [Ch]risto ante Petrus [indescifrabil]”; „Non totus [indescifrabil] Chri[ti]”;

p. 308 „Paulo ap[os]t[olu]s gentis”;

p. 398 „hrona Dei” [indescifrabil] mundi”; „Pax Dei est mud hubono mundo die”; „Sol 16”;

„P 8...61 vers 15”;

p. 400 „Irazmuth @” „I patri”, [indescifrabil], „Ko n”, „osi”, „niri misericordia”;

p. 401 „Job 31”; „3 reg. 19”; „Efoi 2, Ps 2”;

p. 403 „Balath”; „[indescifrabil]”; „psz”;

p. 404 „mgit moxiti sent qui & finit [indescifrabil] notiona”;

p. 405 „Can”; „ps 4”; „ps 1”;

p. 406 „hedig”; „6 [indescifrabil]”;

p. 407 „Ro z”;

p. 409 „2 [indescifrabil] 11”;

p. 410 „nodus fo d[o]m[ini] fuit felig [indescifrabil] unui maris qui abatutum [indescifrabil]”; „dd est Maria C Chepha C Viro Firduta Jacobi Felio”;

p. 412 „[P]s 141”;

p. 423 „Haad eccres sentita veru Christianum in omnibus esse indifferentem”;

p. 424 „Matri 1”;

p. 420 „Ecclesiastus”; „treno 3”;

„n oi maddati vel dorreto opozter loro maniert: charitas 1 137 mutua ...”;

p. 421 „I fud spe meritossa i ppn”; „Notat tota ferina e mp u g o”;

p. 422 „Iustitia opus logicus [indescifrabil]”; [indescifrabil]; „M Dei est misericordia veritas justitia virtus souperno netadus pietatis [indescifrabil] bonitas [indescifrabil] qui nous amosatio;

p. 423 „filego 4”;

p. 424 „Istoro ora op[er]a cogl alia instructa egrut! Nimpi oga Dei [indescifrabil]”;

p. 425 „Irend instoria Christiana humano quua legorex [indescifrabil]”; „N.B. De Ch[r]is[t]i No Domino nostra recte”; „sentitur”;

p. 426 „Ini modet I Xrt insta i nous [indescifrabil]”;

p. 427 „Iustos fici e lefi i pletorib fisti”; „B.B.”; „1 Tot 1” „1 Toth solt” „1 Toth 3”;

p. 429 „6 puritas 7 fidei luteri 7 operu”; „e lege no ipser papat I logi mpliri sed hoc q sedi”;

p. 430 „161 1240 [? 1540] 13 iuno 1”;

„ex audas et fig soribus abusus ad am et rosusfrat sud amisirid et grand eo fordsus [indescifrabil]”;

⁶¹ Însemnarea cu nr. de ordine 5) este posibil să fie legată de cea anterioară, nr. 4), fiind același scris, aici fiind menționat și anul 1826.

- p. 431 „T Gite [indescifrabil] donatio”;
- p. 432 „E rosmith 10”;
- p. 433 „1 Cori” „1 Fho” „1 Rno X”; „Iustitia dei i festur ab fotud ampiq sud ares”; „Iure”
- p. 434 „Lure XI” „Job 1” [indescifrabil];
- p. 436 „Rho X Muti Predirari Andezi Crederi Iuniorus Paluari” „NB [indescifrabil] est”;
- p. 437 „Ben 6 Ph 1 Math 16 Isaia 9”;
- p. 440 „Galath” „Galath”;
- p. 443 „E Regis 16” „Malah 2”;
- p. 491 „Ne quifet spn [indescifrabil]” „Parozo [indescifrabil]”;
- p. 494 „A.D.”
- p. 497 „Carnis op[erat]u[s] Sp[irit]us fruit[us]”.

Ștampile

8 ștampile ale B.J. Bihor (C.2, f. tit, p. 19, 129, f. final [n.n.] și un autocolant „Moga”.

List of illustrations

- Fig. 1** – The spine of volume Iosephus Flavius, *Opera Historica*, Paris, 1513-1514
- Fig. 2** – Leaf 67 of the volume Iosephus Flavius, *Opera Historica*, Paris, 1513-1514
- Fig. 3** – Cover of the volume *Farrago Nova Epistolarum. Des Erasmi Roterdami*, Basel, 1519
- Fig. 4** – Title page of the volume *Farrago Nova Epistolarum. Des Erasmi Roterdami*, Basel, 1519
- Fig. 5** – Last leaf of volume *Farrago Nova Epistolarum. Des Erasmi Roterdami*, Basel, 1519
- Fig. 6** – Cover of volume *Martini Lutherii Augustiniani Theologi Synceri Lucubrationum Pars Una*, Basel, 1520
- Fig. 7** – Title page of the volume *Martini Lutherii Augustiniani Theologi Synceri Lucubrationum Pars Una*, Basel, 1520

Fig. 1 – Cotorul volumului *Josephus Judei Historici praeclara opera...*, Paris, 1513-1514

Fig. 3 – Coperta volumului *Farrago Nova Epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, Basel, 1519

Fig. 4 – Foaia de titlu a volumului *Farrago Nova Epistolarum* Des. Erasmi Roterodami, Basel, 1519

Fig. 5 – Ultima filă a volumului *Farrago Nova Epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, Basel, 1519

Fig. 6 – Coperta volumului [*Lucubrationum*], Basel, 1520

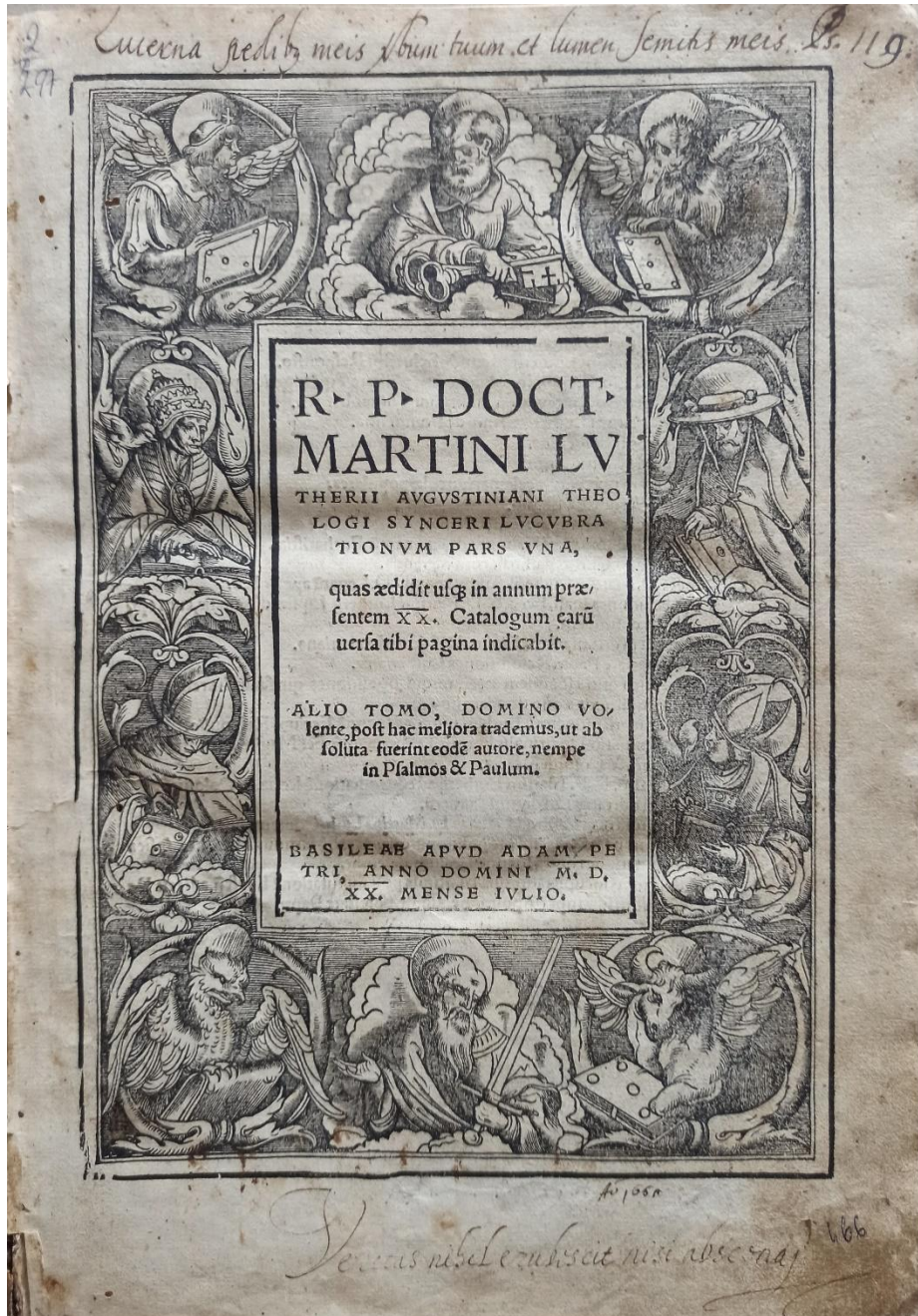

Fig. 7 – Foaia de titlu a volumului [*Lucubrationum*], Basel, 1520

Abrevieri bibliografice

- Acsan 2002 – Flavius Iosephus, *Istoria Războiului iudeilor împotriva romanilor*, ediție și note explicative Ion Acsan, București, 2002
- Benzing 1966 – Josef Benzing, *Lutherbibliographie. Verzeichnis der gedruckten Schriften Martin Luthers*, Baden-Baden, 1966
- Beszélgetések 1981 – *Rotterdam Erasmus Beszélgetések. Colloquia Familiaria*, Budapest, 1981
- Biblia 2001 – *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, 2001
- Curticeanu 1993 – Doina Curticeanu, „Post incunabula în colecția Bibliotecii academice clujene (1501-1520)” în *Biblioteca și cercetarea*, 17, 1993, p. 9-14
- Erasmus 2000 – *Erasmus din Rotterdam, Elogiul nebuniei sau cuvântare spre lauda prostiei*, traducere și note de Șt. Bezdechi, tabel cronologic de Cornelia Comorovski, Ediție îngrijită de Ion Acsan, București, 2000
- Erasmus 2015 – Desiderius, Erasmus, „Panegiric pentru Filip”, în *Giordano Bruno, Despre înlănțuiri în general. Desiderius Erasmus, Panegiric pentru Filip. Educarea principelui creștin*, traducere din limba latină, note și indici de Ioana Costa, Oradea, 2015
- Farrago 1519 – *Farrago Nova Epistolarum. Des Erasmi Roterdami ad alios, & aliorum ad hunc: admixtis qui bulda, quas scripsit etia adolescens*. Apud Inclytam Basileam ex Officina Io. Frobenii [1519]; Basileae apud Io. Frobenium mense octombri anno MDXIX
- Istoria artei* 2000 – *Istoria artei. Pictură, sculptură, arhitectură*, București, 2000
- Josephi 1514 – *Josephi Judei Historici praeclara opera*, Paris, Petit, 1513-1514
- La Grande Encyclopédie 22 – *La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts. Tome Vingt-Deuxième (Lemot-Manzoni)*, Paris, [s.a.]
- Lucubrationum 1520 - R. P. DOCT. MARTINI LUTHERII AUGUSTINIANI THEOLOGI SYNCERI LUCUBRATIONUM PARS UNA, quas aedit in annum praesentem xx. Catalogum caruesta tibi pagina indicabit. ALIO TOMO, DOMINO Volente, post hac meliora trademus, ut absoluta fuerit eode aurore, nempe in Psalmos & Paulum. BASILEAE APUD ADAM PETRI, ANNO DOMINI M.D.XX. MENSE IULIO. [1520]
- Rotterdam 2016 – *Rotterdam Erasmus, A balgaság dicsérete*, Budapest, 2016
- Zweig 2021 – Stefan Zweig, *Erasmus*, Iași, 2021

